

ЛЮДМИЛА ТАРНАШИНСЬКА

Інститут літератури ім. Тараса Шевченка,

Національна академія наук України

tarnashynska@gmail.com

Антропотопос «покоління»: антропологічний, соціокультурний, естетичний зріз

Кінець минулого століття вияскравив і загострив проблему зміни поколінь, хоча саме це поняття особливо закріпилося у соціокультурній свідомості на початку 1960-х рр. із приходом покоління українських шістдесятників, реактуалізувавши проблему літературних генерацій/поколінь, заявлену на початку ХХ ст. Миколою Євшаном. Це природний антропологічний процес, оскільки „старше покоління, без постійного допливу нових сил, не може забезпечити повноти літературного життя, нове слово повинні сказати нові люди...”¹ Покоління як „актуал-генетичні явища” (Мераб Мамардашвілі) структурують суспільство, впорядковуючи життєві цикли. Те покоління, яке є *носієм впливу*, займає домінуючі позиції в соціокультурному структуруванні суспільства і набуває здатності генерувати креативні цінності. Зміна кожного історико-культурного покоління викликає складні трансформаційно-ієрархічні процеси й конфліктні колізії. Через їх найвиразніших репрезентантів актуалізуються цінності, що формують *поколіннєву етику*, яка захоплює у свій ареал цінності щонайменше трьох поколінь — власного, попереднього і майбутнього, оскільки покоління — не тільки розрив, а й стик, дифузія, трансформація, успадкування й засвоєння. При цьому межі поколінь нечіткі і можуть бути встановлені тільки через одночасне, неформалізоване застосування двох ознак: *темпоральної* і *семантичної*,² а тому в сучасній культурі це поняття часто прив'язане не до абсолютної, а до *відносної хронології*, тобто епохальних історичних подій, які це покоління зустріло

¹ І. Дзюба. *З криниці літ*: у 3-х т. Т. 3, Київ 2007, с. 592.

² С. Зенкін. *Покоління в соціокультурному контексті ХХ століття*, Москва 2005, с. 130–136. <http://www.ec-dejavu.net/g/Generation.html> (доступ: 25.09.2017).

в розквіті зрілості.³ Як класичний приклад, відтворюється фраза: „Ось що значить філософія покоління 1789 року!” (*Щоденник Гонкурів*, 1865) або т.зв. „покоління 1898 р.” в іспанській національній історії й культурі („покоління катастрофи”). У соціокультурному дискурсі функціонують різні аксіологічно-метафоричні визначення, які ілюструють антрополого-поколіннєвий поділ, що відбувся завдяки другій світовій війні, як-от „розбите покоління” (рух бітників у США і Великобританії після другої світової війни), „втрачене покоління” (навіяне романом Еріха Марії Ремарка *На західному фронті без перемін* і романом Мартіна Андерсена Ненсе *Втрачене покоління*, 1948), покоління тих, що „повернулися”: про тих, котрі після закінчення війни усвідомили її злочинність).

До дослідження проблеми поколінь можна підходити з погляду загальноісторичної періодизації (Хосе Ортега-і-Гассет, Хуліан Маріас і ін.), розглядати їх як універсальну рушійну силу історії, що зводиться до тези „конфлікту поколінь” (Льюїс Фойєр). Марксистська соціологія пов’язувала покоління з соціально-економічною і класовою структурою суспільства. У демографії покоління включено до вікової структури суспільства, яка визначається *біологічною* (зміною поколінь відповідно до природних циклів); *соціальною* (розподіл соціально-економічних функцій між віковими групами); *історичною* (починаючи жити в певний момент часу, кожне покоління пов’язане спільністю життєвих переживань, тому є унікальним) природою цього явища.⁴

Антропологія *покоління*, маючи насамперед *темпоральну* й *семантичну* ознаки, розглядається також у розрізі історико-культурному і загальноісторичному з перспективи 2-х аспектів: *формально-хронологічного* і *змістово-номінального*. Якщо перший — це одиниця часової періодизації життя суспільства/культури і в мистецькому житті постає проміжною між „століттям”, „сезоном”,⁵ то другий — темпоральна категорія, втілена у людях, долях, плодах діяльності. Це поняття виражає „ідею філіації” і залишається досить суперечливим, особливо при розгляді культурних (літературних) поколінь, які характеризуються не філіацією й спадковістю, а насамперед духовною спільністю. „Кожне з таких поколінь являє собою невизначену множинність, *нежорсткий десигнатор*, що визначає осіб, чия спільність не піддається однозначному есенціальному описові (курсив мій — Л.Т.)”,⁶ що бачимо, зокрема, на прикладі покоління українських шістдесятників. Перший, *формально-хронологічний* підхід усталив в українському літературознавстві на початку 1960-х рр. Іван Кошелівець, запропонувавши власний *ієрархічний* погляд. Даючи аналітичний огляд української літератури від

³ *Ibidem*.

⁴ И. Кон. *Поколение (в демографии)*, [в:] *Большая советская энциклопедия*: в 30 т., Москва 1969–1978. http://www.bse.info-spravka.ru/bse/id_61872 (доступ: 25.09.2017).

⁵ С. Зенкин. *op. cit.*, с. 130.

⁶ *Ibidem*, с. 132.

1918 р. до початку 1960-х рр., він відкинув традиційну радянську періодизацію літературного процесу, в основі якої лежали етапи „побудови соціалізму”, й узяв за відправну точку прихід у літературу чотирьох поколінь письменників. У його моделі періодизації четвертим поколінням стали народжені в 1930-х рр., тобто шістдесятники.⁷ Такого ж жорстко хронологічного принципу дотримується й Володимир Даниленко.⁸ Генераційний принцип, проте з перевисанням до другого, *змістово-номенклатурного* принципу, сповідує Микола Ільницький, котрий ще в 1980-х рр. виніс його у назву російськомовної книжки *От поколения к поколению* (1984). За основу він бере ідею безперервності літературного розвитку: „від дерева життя йде і «дерево пізнання», насамперед усвідомлення великого закону зміни поколінь, духовної спадкоємності”.⁹ Звертаючи увагу на те, що поезія в безупинному русі спирається і на досвід попередників, і на художнє новаторство, автор усе ж застерігав: „неможливо визначати етапи розвитку за поколінням художників слова, оскільки представники різних поколінь творять разом і лінії розвитку поетів перехреснюються”.¹⁰ У рамках історико-культурних досліджень це синхронізується з трактуванням поняття *покоління* Ігорем Коном, котрий вирізняє його символічний смисл і асоціює не так із одночасністю народження, як зі спільністю переживань учасників/сучасників важливих історичних подій, або із спільністю інтелектуальних орієнтирів/настроїв.¹¹ Тривалість *умовних поколінь* теж є *умовною*, а їх характеристики — описовими. Це переконання суголосне тезі Шарля-Огюста Сент-Бьова, котрий надає літературному поколінню історико-культурного значення й розглядає його зародження у парадигмі романтичної традиції.

Українське літературознавство послуговується різними соціоантропологічними поняттями поколінневої спільноти шістдесятників: *покоління* (*літературне покоління*), *генерація*, *когорта*, *фаланга*, *плеяда*, *сузір'я* й ін., які належать до термінологічного поля культурно-історичної ідентичності. Зазвичай їх необгрунтовано ототожнюють, що свідчить про відсутність чітких методологічних засад і вносить неясність в інтерпретацію. Найчастіше вживається поняття *покоління*, іноді з уточненням *літературне*. Так, Валентина Нарівська вибудовує звичний синонімічний ряд: „В межах таких об'єднань і формувалось уявлення про шістдесятництво як *покоління* у філософських його значеннях, тобто як *когорти*, *генерації*, *гіпотетичного покоління* (курсив мій — Л.Т.), чие життя пов'язане з важливими історични-

⁷ І. Кошелівець. *Сучасна література в УРСР*, Мюнхен 1964.

⁸ В. Даниленко. *Лісоруб у пустелі: Письменник і літературний процес*, Київ 2008.

⁹ Н. Ільницький. *От поколения к поколению: литературно-критические очерки и портреты*, Москва 1984, с. 3.

¹⁰ *Ibidem*, с. 271.

¹¹ И. Кон. *op. cit.*

ми подіями...”¹² де апеляція до *гіпотетичного покоління* застерігає щодо нормативності вживання цього поняття. Простежуючи генезу диференціації соціоантропологічних понять, які визначають соціокультурну ідентифікацію, мусимо визнати, що неясність у їх вживання вніс уже М. Євшан у статті *Боротьба генерацій і українська література* (1911). Витлумачуючи природну закономірність боротьби, він маніфестує право на неї:

Коли з того становища підійдемо і поглянемо на боротьбу *поколінь* (курсив. мій — Л.Т.), то тим самим вияснюються нам і способи та *ідейна основа* такої боротьби. І тоді одвертість та чесність мусимо признати за одинокі гідні її форми [...]. Признаючи конечність такої ідеологічної боротьби, яка все наново починається з každоразовим виступленням *нової генерації* (курсив мій — Л.Т.), ми мусимо признати в ній і конечність одвертости та щирої чесности з боку борців.¹³

Кожне покоління, за М. Євшаном, це новий, зовсім інший світ, від його „виступлення” починається „нове життя”, яке нехтує досвідом попередників, не визнає „менторства історії — воно *само*, від самого початку, хоче все пережити”. Ще одна цитата, котра підтверджує нерозрізненість цих понять:

Нічого подібного не було досі у нас. Боротьби *генерацій*, того дужого, стихійного руху, який хвилию приходиться щояких 30 літ, у нас не було. Незамітно з’являлися нові *покоління*, незамітно проходили, — так що навіть про зміну *поколінь* в повнім того слова значінні не можна говорити (курсив мій — Л.Т.).¹⁴

Тож дослідник ототожнює ці соціоантропологічні терміни, фактично ставлячи між ними знак рівності (хоча в назві книжки *Боротьба генерацій і українська література* все ж за маніфестовано тільки одне з них), що викликає слушні запитання й вимагає уточнення. Отже, з’ясування генези й доцільності вживання цих понять у кожному окремому випадку потрібне, аби знайти найвичерпніший відповідник стосовно кожного ситуативного контексту і функціональної стратегії, адже „кожне висловлювання (а тим більше поняття — Л.Т.) має свій обрій смислу в тому, що воно походить від запитальної ситуації”.¹⁵ Ретроспектива дозволяє побачити різні аспекти інтерпретації цієї проблеми. Оскільки наші попередники поняттям *покоління* періодизували історію людського розвитку, а кожне з них відповідало археологічній епосі, до цієї студії воно має лише ретроспективне контекстуальне відношення. Так, ще Геродот у своїх *Трудах і днях* запропонував періодизацію давнини у вигляді п’яти поколінь, називаючи початком людства „золоте” покоління „золотого” віку.

¹² В. Нарівська. *Українське шістдесятництво: віхи цивілізації творчої особистості*, [в:] *Шістдесятництво як літературне явище*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, Дніпропетровськ 2000, с. 13.

¹³ М. Євшан. *Боротьба генерацій і українська література*, [в:] *Критика. Літературознавство. Естетика*, упор. Н. Шумило, Київ 1998, с. 46.

¹⁴ *Ibidem*, с. 47.

¹⁵ Г.-Г. Гадамер. *Істина і метод: основи філософської герменевтики*, Т. II, Київ 2000, с. 51.

За висхідну доцільно взяти тезу, згідно з якою *генерація* — гурт, група людей, переважно статутна, яка прагне й здатна генерувати ідеї, проводити *генеральну лінію* (принагідно: в англійській мові поколінню відповідає термін — *generation*, в німецькій — *Generation*, в французькій — *generation*, в італійській — *generazione*, іспанській — *generación*; отже, воно акумулює сенс того, що *генерує*). Ці соціоантропологічні терміни похідні від лат. *ratio* — впровадження будь-чого доцільнішими способами, вдосконалення, генерування, концентрація енергії, вихлюп її через особистості, об'єднані спільними ідеями. Це підтверджується спостереженням, згідно з яким: *генерації* заявляють про себе пасіонарно, вибухово й короткочасно (як-от „Українська хата”), тоді як творчість *літературного покоління* простежуємо протягом усього життя його репрезентантів. Натомість семантика слова *покоління* дещо інша — воно умовніше, розмитіше, має більше ознак не угруповання, а духовної приналежності, розтягнутості в часі. Може включати не одну генерацію, а теоретично декілька — навіть протилежних за ідейно-естетичною спрямованістю (хоча зазвичай ми називаємо генерацією лише те угруповання, яке несе нове, позитивне), і на певному етапі маніфестації намірів виступає як генерація (напр., 1960-ті рр.), має ширший овид/окіл (покоління). За Володимиром Далем,

поколѣнье — ср. родъ, племя, колѣно; однокровные в восходящем и нисходящем порядке, с праотцами и потомками; Одно колѣно, наличные люди или животные в данный срок; на сто лет счинают три людские поколения.¹⁶

Когорта-cohortis — десята частина римського легіону; в демографії — сукупність людей, об'єднаних спільністю демографічної події в конкретний період часу. *Фаланга* (грецьк.) — ряд, стрій, за В. Далем, символом чого є лунниця (прикраса-оберіг у формі півмісяця). До покоління належать ті, хто на момент свого народження, образно кажучи, доріс „до колін” попереднього покоління, тобто випереджає його завдяки природній еволюції на певну градаційну величину (за канонами Біблії, проміжок між поколіннями становить 33 роки). „Кожне покоління займає тридцять три роки — час життя Христа”, — зафіксував у *Замогильних записках* (1848 р.) Франсуа Рене де Шатобріан, наповнюючи це поняття драматично-християнським змістом. Тобто насправді йдеться про зміну генеалогічних поколінь — як групу людей, „родоводів в'язь” (Василь Симоненко), що мають однакову міру походження від загального предка (лінія: батьки, сини, онуки). *Століття* (лат. — *вік людини*) — поняття, що «вміщає» три покоління й бере початок від уявлення про „людський посів”, який, за законами природи, засихає найпізніше через сто років. Подібні зміни й переломи приблизно раз у тридцять років передбачає „перспективізм” Х. Ортеги-і-Гассета: це термін активного життя кожного покоління, що має власну „перспективу” світосприйняття,

¹⁶ Толковый словарь живаго великорусскаго языка Владимира Даля, 2-е изд., Т. 3, Санкт-Петербург-Москва 1882, с. 123.

від якої ніхто не може бути цілком незалежним, бо вона „створена певним історичним ґрунтом і стадією розвитку культури”.¹⁷

Теорія поколінь, інтерпретуючи суспільний розвиток на основі виявлення між ними відмінностей/протиріч, вирізняє також поняття *хронологічне покоління* — *chronological generation* — покоління людей, що живуть або активно діють у конкретний час; *умовне покоління* — *relative generation* — як сукупність однолітків, чиє життя нерозривно пов'язане з певними історичними подіями. Польські дослідники, спираючись на розробки світової соціології і власну традицію, зокрема праці першої половини ХХ ст. Казімежа Вики,¹⁸ вирізняють, за класифікацією Мечислава Валіса, *генеалогічні* покоління¹⁹ (відображають тяглість, сягають корінням у текст Біблії); *парагенеалогічні* (класифіковані Геродотом: кожне століття розбивається на три покоління); *метрикальні* (фіксують статичну групу однолітків); *культурні*.²⁰ За Марією Оссовською, перше поділяється на дві групи: *родово-генеалогічне* і *культурно-генеалогічне*.²¹ Функціонує також термін *реальне покоління* — *actual generation* — сукупність однолітків, що утворюють віковий прошарок населення, яке з огляду на його місце в соціокультурному просторі дає чіткіші орієнтації. Однак можна обґрунтувати вживання цього терміну темпорально: як самореалізація покоління у час його найактивнішого самооприявлення (як-от репрезентація шістдесятників в 1960–1963 рр.). Тож *реальне покоління/actual generation*, яке захоплює у свою орбіту період найяскравішого творчого вияву неофітів, можна класифікувати як *репрезентативне покоління* (літературне), тоді як загальне поняття *літературне покоління* постає реальністю, розтягнутою в часі, й визначає присутність у літературному процесі його репрезентантів одночасно з представниками інших літературних поколінь, що розширює простір співможливостей у царині художньої творчості. *Реальне/репрезентативне* покоління (напр., шістдесятники) можна маркувати також *резонансним поколінням*, що об'єктивно відображає його роль у суспільстві і служить певним кліше для протиставлення поколінням *арезонансним*. Тут напрошується ще одна власна теза: *реальне покоління* можна ієрархізувати з погляду його суспільної значущості (коефіцієнту творчої віддачі) як *продукцентне* і *рецесивне* літературно-мистецьке покоління, де перше передбачає *високу ефективність* і, відповідно, *резонансність* (напр., покоління 1930-х,

¹⁷ А. Зверев. *XX век как литературная эпоха. „Вопросы литературы”* 1992, вып. II, с. 10.

¹⁸ К. Wyka. *Pokolenia literackie. Pisma*, red. H. Markiewicz, M. Wyka, Kraków 1989; К. Wyka. *Rozwój problemu pokolenia*, [в:] *Modernizm polski*. wyd. 2 zmien., Kraków 1939; Z. Jarosiński. *Pokolenia literackie*, [в:] *Słownik literatury polskiej XX wieku*, Wrocław 1993, с. 825–833; М. Wallis. *Koncepcje biologiczne w humanistyce*, [в:] *Fragmenty filozoficzne*, Warszawa 1959, с. 307–330.

¹⁹ М. Wallis. *op. cit.*

²⁰ J. Maciejewski. *Kategoria pokolenia w badaniach literackich*, [в:] „Przedburzowcy”. *Z problematyki przelomu między romantyzmem a pozytywizmem*, Kraków 1971, с. 418.

²¹ М. Ossowska. *Koncepcje pokolenia*. „Studia Socjologiczne” 1963, № 2, с. 500–503.

1960-х, 1980-х), а друге (від лат. *відступ, прихований*) — яке не продукує резонансних ідей. До останніх можна віднести *латентні* покоління 1940-х, 1950-х рр., трагічність яких обумовлена історично. Натомість особливо драматично сприймає себе покоління *реcesивно-фрустраційне*, коли спадкові ознаки не виявляються максимально продуктивно, надто на тлі попереднього успішного/резонансного покоління, що призводить до розчарувань, відчуття незреалізованості, зазвичай викликаних ситуаціями перешкоджання активній діяльності (покоління 1970-х рр. в умовах репресій тоталітарного режиму; звідси самомаркування: *покоління, яке не відбулося*).

Зміна поколінь підпорядкована об'єктивним природним законам розвитку, еволюційності, в поняття якої входять стрибки, вибухи, прориви у цивілізаційній ланці буття, а отже, її доцільно розглядати в площині *теорії пасіонарності* Льва Гумільова. Саме пасіонарність як біологічна ознака є „пусковим моментом етногенезу”, а „першопочатковий поштовх, що порушує інерцію спокою, — це поява покоління, яке включає деяку кількість пасіонарних індивідуальностей”,²² настільки перейнятих метою, що імпульс активності перевищує інстинкт самозбереження. „Кожна людська генерація — і в цьому можна не сумніватися — вірить, що саме вона покликана змінити світ”, — небезпідставно зазначав Альбер Камю.²³ Пасіонарність передається від індивідуума методом резонансу. Досить одного-двох-трьох, хто генерує й розсіює пасіонарність, щоб це вузьке коло розширилося й належні до його орбіти індивідууми почали поводитися як пасіонарії: саме це ілюструє явище шістдесятництва. З сукупності таких індивідуальностей і твориться генерація, підтверджуючи гумільовську гіпотезу своєрідного *пасіонарного поля* (на зразок електромагнітного), яке через ефект індукції набуває зовсім інших властивостей „впливу на психологію популяції порівняно з індивідуальними психологіями тих самих людей, узятих окремо”.²⁴ Дивовижний „генетичний вибух” шістдесятництва (Іван Дзюба) в контексті соціокультурної ситуації ідентифікується як *пасіонарна соціокультурна група*, творче ядро соціуму. Сума сил різнонаправлених домінант, породжених пасіонарністю етносу, зазвичай буває векторною, а не арифметичною,²⁵ що й засвідчує концентрація на початку 1960-х рр. у Києві певної кількості неофітів, котрі витворили досить потужне пасіонарне поле, що захопило у свій окіл не тільки однолітків *реального покоління*. Відбувся віковий зсув *поколінневої рамки*, створивши *вікові вставки*: спостерігаємо розбіжності в часі народження, однак повний збіг за основними характеристиками. Цю авторську тезу можна конкретизувати поняттям *аплікативний сегмент* (від *аплікація*) або ж *поколінневий аплікатив* (зокрема, на прикладі покоління шістдесятництва). Потужна пасіонарність індукувала ту енергію творен-

²² Гумилев Л. *Етногенез и биосфера земли*, Москва 2002, с. 287.

²³ Камю А. *Вибрані твори*: у 3-х т., Т. 3, Харків 1997, с. 534.

²⁴ Гумилев Л. *op. cit.*, с. 283.

²⁵ *Ibidem*, с. 280.

ня, яка надихала спраглих до змін. Втягнуті у спільне поле пасіонарного шістдесятництва, вони відчували *спільну перспективу світобачення*, однак були інтегровані в це різною мірою — залежно від різного наближення до пасіонарного київського ядра. Зрозуміло, що за добрих умов активність пасіонаріїв сприяє їм, натомість за суспільної непогоди за всієї мужності „вертикального прямостояння” їх переслідують і винищують, адже сприймають відповідно до формулювання „не як Я” або — *Інший* (опозиційний, ворожий).

Є підстави зафіксувати ще кілька авторських тез, зокрема про своєрідну *поколіннєву інверсію* (від лат. *inversio* — перегортання, перестановка), коли окремі постаті являли собою *інверсійні вкраплення* (вікові винятки), на що вказують прізвища Василя Стуса, Ігоря Калинця, репрезентантів Київської школи поетів, що засвідчує поступовість передавання наскрізного поколіннєвого коду; а також про генетичну *поколіннєву дуплікацію* — коли природа наче перестраховується, щоб закріпити певні якісні характеристики (школи, групи тощо). Звісно, покоління лише тоді залишається поколінням в історико-культурному контексті, коли воно само усвідомлює себе таким. У цьому полягає одна з причин, чому наступні після *репрезентативних шістдесятників* покоління не зафіксовані з такою переконливістю: вони не за маніфестували солідаризованого поколіннєвого самоусвідомлення.

Натомість реконструкція ситуації 1960-х рр. дає уявлення про різновекторність розуміння поняття *літературне покоління/генерація* сучасниками. Тогочасне літературне середовище, даючи перші, найсвіжіші характеристики новому поповненню, вдавалося до різних розмитих означень (*неофіти, новобранці поезії, молода зміна, діти війни, батьки і діти* і т. д.), хоча майже відразу закріпилася назва *шістдесятники* (рос. *шестидесятники*), поштовх якій дала стаття Станіслава Рассадіна в російському часописі й подальше акцентоване її вживання І. Кошелівцем та іншими українськими критиками. Вітаючи молоде поповнення 1960-х рр., Максим Рильський також вдався до спроб дати цьому явищу генераційне означення:

Це такі молода генерація. Маємо таку й ми, і до неї не дуже вдало приліпле ноназву «шестидесятники» — назву, що викликає, принаймні у людей мого віку, зовсім інші асоціації. З'явилася фаланга молодих здібних людей, це очевидний факт, якому треба радіти.²⁶

Вживаючи також означення *фаланга*, письменник, очевидно, наслідував Сергія Єфремова, котрий свого часу писав: „В последнее десятилетие, вернее даже — последние годы, на литературном поприще в Галичине выступила фаланга писателей, открыто примкнувших к символизму...”.²⁷ Асоціації ж тут, очевидно, пов'язані і з поколінням 60-х рр. XIX ст., яке характеризував, зокрема, Іван Франко. Зараховуючи себе до покоління 1870-х рр., у листі до

²⁶ М. Рильський. *Батьки і діти*, [в:] *Зібрання творів: у 20-и т.*, Т. 18, Київ 1988, с. 556.

²⁷ С. Єфремов. *В поисках новой красоты: (Заметки читателя)*, [в:] *Літературно-критичні статті*, упор. Е. Соловей, Київ 1993, с. 55.

Елізи Ожешко від 13 квітня 1886 р. письменник дає вичерпну характеристику своїм попередникам:

Якийсь час здавалося, що світська інтелігенція, особливо «молоде» покоління 60-х років, перейняте українофільськими ідеями, візьме верх. Але українофільство 60-х років у нас було романтичне, поза теоретичну оборону самостійності малоруської народності не вийшло, західноєвропейських поступових ідей не набрало, тим-то й не могло встоятись на ногах, коли опісля піднялась попівсько-сзуїтська реакція, і з початком сього року одверто стало під її хоругв.²⁸

У цьому контексті виникає не з'ясована досі проблема певної хронологічно-історичної синхронізації поколінь у вимірах різних століть. Існують не тільки синхронно-хронологічні маркери різних історико-тематичних літературних „епох”, а й глибші точки дотику, акцентовані в подібних світоглядних й аксіологічних горизонтах пошуку. Звісно, порівнювати/протиставляти дві *шістдесятницькі* покоління *є моделі* без глибокого аналізу суспільно-політичних, соціокультурних обставин некоректно, однак навіть з побіжного погляду видно таку спільну рису, як романтизм, властивий обом *синхронним* поколінням, що, попри потяг до новизни, диктував відсутність прагматизму у „поступових ідеях” і діяннях, які І. Франко співвідносить із питаннями традиції, канонів, критеріїв — з одного боку, й новацій, боротьби тенденцій — з другого.

Отже, диференціація понять *покоління* і *генерація* відбувається на рівні ритмів епохи, енергетичної пульсації, оскільки *генерація* заявляє про себе пасіонарним вибухом, де пасіонарність, за Л. Гумільовим, є здатністю до цілеспрямованої наднапруги, різкою, навіть катастрофічною для окілля зміною ритму, динамічним імпульсом, тоді як *покоління* має більш плавний, заданий хвилевий ритм зі стрибкоподібною кривою або припливами/відпливами. За Х. Ортегою-і-Гассетом генерацію можна означити „одним незмінним ударом пульсу”. Тож *генерації* виконують роль *виштовхувальних пасіонарних систем* на рівень вищих систем — поколінь, які допомагають руйнувати інерцію мас, задавлені традиції, вносячи імпульсні дисонанси у хвилевість поколінь, а відтак і те нове, що входить у свідомість субпасіонаріїв. При цьому саму генерацію, враховуючи антропологічний акцент Х. Ортеги-і-Гассета, можна означити як таку, що

не є жменькою вищих особистостей, ані просто масою. Це, немов нове, цілісне *соціальне тіло*, зі своєю добірною меншиною і своєю юрбою, закинуте в світ певною життєвою траєкторією. Генерація, динамічний компроміс між масою та індивідом, є *найважливішою концепцією історії* і, так би мовити, тим шарніром, на якому остання рухається (курсив мій — Л.Т.).²⁹

²⁸ І. Франко. *Листи до Елізи Ожешко*, [в:] *ідем*. *Зібрання творів*: у 50-ти т., Т. 49, Київ 1986, с. 56–57.

²⁹ Х. Ортега-і-Гассет. *Что такое философия?*, Москва 1991, с. 317.

Поняття *покоління*, наділене історичною пам'яттю, виконує темпоральну функцію структуротворення, важливу для самоусвідомлення людства: воно виступає тяглістю, часовим інтервалом, своєрідною пунктуацією досвіду в історичному поступі. У парадигмі тріади *істина — традиція — мораль* реалізуються різні ціннісні стратегії, залежні від викликів часу. Тому *покоління* можна розглядати як *відкриту систему* в ієрархічній структурі суспільного організму, яка еволюціонує за усіма законами самоорганізації. Поліритмічність соціального часу визначає як *поколінневий ритм*, так і *ритм окремих генерацій* у структурному полі і дискурсі цілого покоління, які в силу актуалізації в суспільстві й реалізації цілком конкретних зусиль суттєво відрізняються інноваційною інтенсивністю (швидкістю). То ж кожне покоління має своєрідні ритм, пульсацію, модуляцію голосу „спільного призначення”, свою „естетичну чутливість”, співзвучні ритмам епохи:

кожна генерація являє собою певну життєву висоту, з якої і сприймає існування на свій кшталт. Якщо візьмемо еволюцію одного народу в цілому, то кожна з його генерацій (чи не ототожнює тут учений обидва поняття: генерація та покоління? — Л.Т.) постане перед нами як одна мить її життєвості, як пульсація її органічної потуги. Кожна пульсація має свою особливість: це один незмінний удар пульсу, немов окрема нота в розвитку мелодії. Кожну генерацію можна уявити також у вигляді біологічного набою, випущеного певної миті (додамо — строго визначеної викликами часу й вищою потребою — Л.Т.) в простір з наперед визначеною силою і у відповідному напрямку.³⁰

Те, що було до цього напрацьовано, хоч нібито і зухвало відкидається наступниками, насправді акумулюється в їхньому досвіді, збагачується, модифікується й трансформується в нові форми й тенденції. Однак, як впливає зі студії М. Євшана, іноді „потенціал конфліктотворення чи усталення традицій”³¹ створює ситуації, коли наступна задовільняється напрацьованим попередниками, нехтуючи власним „внутрішнім голосом спонтанного” як спонукою до саморозвитку. Загалом, спершу виступаючи творцем субкультури (культури молодих), покоління здійснює *міжпоколіннєву трансмісію цінностей* і постає зрештою новим психотипом,³² який у полі соціальної взаємодії моделює нові правила гри, новий стиль, ціннісні орієнтації. Процес трансформаційних міжпоколіннєвих відносин розглядається нині соціологами через призму ідеї коеволюційних процесів із опорою на синергетичні моделі самовідтворення й самопродукування суспільства згідно з теорією термодинамічної еволюції систем брюссельської школи Іллі Пригожина.³³

³⁰ Х. Ортега-і-Гасет. *Вибрані твори*, Київ 1994, с. 318.

³¹ Р. Козеллек. *Минуле майбутнє: про семантику історичного часу*, Київ 2005, с. 152.

³² Z. Jarosiński. *Pokolenia literackie*, [в:] *Słownik literatury polskiej XX wieku*, 1993, с. 826, 828.

³³ І. Шеремет. В. Корабльова. *Коеволюція поколінь з позиції синергетичного та соціобіологічного підходів*, [в:] *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*: збірник наукових праць, Харків 2001, с. 149–152. http://www.sociology.kharkov.ua/socio/docs/chten_01/sheremet.doc.

Це дозволяє концептуалізувати соціальний простір взаємодії поколінь, виходячи з засад його самоорганізації і природно обумовленого процесу розвитку/взаємодії, а також нового стилю мислення — нелінійного.

Бібліографія

- Гадамер Г.-Г., *Истина і метод...: основи філософської герменевтики*. Пер. з нім. О. Мокровольського. Т. II. Київ: Юніверс 2000.
- Гумилев Л.Н., *Этногенез и биосфера земли*. Москва: АСТ 2002.
- Даниленко В.Г., *Лісоруб у пустелі: Письменник і літературний процес*. Київ: Академвидав 2008.
- Даниленко В.Г., *Покоління в українській літературі ХХ-початку ХХІ століть*. Кур'єр Кривбасу, 2007, № 5 (214–215).
- Дзюба І.М., *«Народжуйте себе допоки світу...» (Іван Драч)*, [в:] З криниці літ: у 3 т. Т. 3. Київ: ВД «КМ Академія» 2007.
- Євшан М.Й., *Суспільний і артистичний елемент у творчості*, [в:] Критика. Літературознавство. Естетика, передм. та прим. Н. Шумило. Київ: Основи 1998. С. 18–25.
- Єфремов С.О., *В поисках новой красоты: (Заметки читателя)*, [в:] Літературно-критичні статті; упоряд., передм. і прим. Е.С. Соловей. Київ: Дніпро, 1993. С. 48–120.
- Зверев А.М., *XX век как литературная эпоха*. “XX век. Искусство. Культура. Жизнь”. Вопросы литературы. Вып. II, 1992.
- Зенкин С.Н., *«Поколение»: опыт деконструкции понятия*, [в:] Поколение в социокультурном контексте XX века. Москва 2005. <http://www.ec-dejavu.net/g/Generation.html>.
- Ильницький Н.Н., *От поколения к поколению: литературно-критические очерки и портреты*. Пер. с укр. И. Карабутенко. Москва 1984.
- Камю А., *Шведські бесіди*, [в:] Вибрані твори: у 3-х т.; пер. з фр., упор. О. Жупанський. Т. 3: Есе. Харків: Фоліо 1997.
- Коззелек Р., *Минуле майбутнє: про семантику історичного часу*. Київ 2005.
- Кон И.С., *Поколение (в демографии)*, [в:] Большая советская энциклопедия: в 30 т.; Москва 1969–1978. http://www.bse.info-spravka.ru/bse/id_61872.
- Кošелівець І.М., *Сучасна література в УРСР*. Мюнхен 1964.
- Нарівська В.Д., *Українське шістдесятництво: віхи цивілізації творчої особистості*, [в:] Шістдесятництво як літературне явище: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Дніпропетровськ, 21–22 квіт. 2000 р.). Дніпропетровськ 2000.
- Ортега-і-Гасет Х., *Вибрані твори*. Пер. з ісп. В. Бурггардта. Київ 1994.
- Ортега-і-Гасет Х., *Что такое философия?*, Москва 1991.
- Рильський М.Т., *Батьки і діти*, [в:] Зібрання творів: у 20-и т. Редкол.: Л. М. Новиченко [та ін.]. Т. 18: Публіцистика (1953–1964), Київ 1988.
- Толковый словарь живаго великоруссаго языка Владимира Даля*. 2-е изд, испр. и доп. Т. 3. Санкт-Петербург-Москва 1882.
- Франко І.Я., *Листи до Елізи Ожешко*, [в:] Зібрання творів: у 50-ти т., Т. 49. Київ 1986.
- Цивилизационные модели современности и их исторические корни*. ред. Ю.Н. Пахомов. Київ 2002.
- Шеремет І.І., *Коеволюція поколінь з позиції синергетичного та соціобіологічного підходів*, [в:] Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. праць. Харків 2001. http://www.sociology.kharkov.ua/socio/docs/chten_01/sheremet.doc.
- Jarosiński Z., *Pokolenia literackie*, [в:] Słownik literatury polskiej XX wieku. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1993.

Maciejewski J., *Kategoria pokolenia w badaniach literackich*, [в:] „Przedburzowcy”. Z problematyki przełomu między romantyzmem a pozytywizmem. Kraków 1971.

Ossowska M., *Koncepcje pokolenia*. „Studia Socjologiczne” 1963, № 2.

Wallis M., *Koncepcje biologiczne w humanistyce*, [в:] „Fragmety filozoficzne. Seria II”, Warszawa 1959.

Wyka K., *Pokolenia literackie. Pisma*. ред. Н. Маркiewicz, М. Wyka. Kraków 1989.

Wyka K., *Rozwój problemu pokolenia*, [в:] *Modernizm polski*. wyd. 2 zmien. Kraków 1939.

“Generation” anthropological topos: anthropological, socio-cultural, aesthetic dimension

Summary

The article tracks genesis of the “generation” term and its interpretation by different researchers — Ukrainian, Spanish, Polish, Russian. The article considers temporal and social functions of generation and its culturology paradigm, which expands itself within the triad: truth–tradition–morality. In researcher’s interpretation literature generation becomes a new psychotype, which is able to address challenges of the time.

Keywords: generation, literature generation, mission, tempora, psychotype.

Антропотопос «поколение»: антропологический, социокультурный, эстетический срез

Резюме

В статье прослеживается генезис понятия «поколение», его интерпретация разными исследователями — украинскими, польскими, российскими. Рассматриваются темпоральные и социальные функции поколения, его культурологическая парадигма, которая разворачивает себя в границах триады: истина–традиция–мораль. Литературное поколение в интерпретации исследователя заявляет себя новым психотипом, способным отвечать на вызовы времени.

Ключевые слова: поколение, литературное поколение, генерация, миссия, темпоральность, психотип.